

Handreiking doelen stellen bij algemene vaardigheden

April 2021

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2021 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur(s): Nora Steenbergen-Penterman, Hanna Beuling en Martin Klein Tank

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Onderdeel 1: Aandacht voor vaardigheden in je groep/klas	6
Onderdeel 2: Individueel doelen stellen	8
Literatuur	14

Inleiding

SLO heeft in 2020 een overzicht met algemene vaardigheden ontwikkeld, dat je kunt gebruiken om in gesprek met een leerling doelen te stellen. Dit zijn vaardigheden die niet aan een specifiek vakgebied gekoppeld zijn en die je in meerdere contexten verder kunt ontwikkelen. Het oefenen en verder ontwikkelen van deze vaardigheden is essentieel om op een stabiele manier te kunnen blijven leren en functioneren in onze snel veranderende wereld (Kirschner 2017; Marzano 2013; OECD 2017; 2018). Het is dan ook van belang dat je samen met leerlingen doelbewust aandacht besteedt aan deze vaardigheden en rijke contexten creëert waarin ze kunnen oefenen.

De vraag om een nieuw overzicht met vaardigheden kwam uit het onderwijsveld, dat een vereenvoudigde versie van ons hulpmiddel *Doelen en Vaardigheden voor Ontwikkeling* uit 2017 wenste. Daaruit is een compacter overzicht ontstaan, in gesprek met experts op het gebied van begaafdheid en talentontwikkeling. Dit vernieuwde overzicht met algemene vaardigheden bestaat uit zeven clusters van vaardigheden, met in totaal tien thema's:

1. Zelfsturing	1. Ik ontdek wie ik ben.
	2. Ik plan en stel doelen.
	3. Ik voel me verantwoordelijk voor wat ik doe.
2. Praktisch handelen	4. Ik werk zorgvuldig en draag zorg voor mijn omgeving.
3. Analytisch denken	5. Ik denk analytisch.
4. Creatief denken	6. Ik denk creatief.
5. Kritisch denken	7. Ik denk kritisch.
6. Sociaal handelen	8. Ik blijf mezelf en houd rekening met anderen.
	9. Ik werk samen.
7. Communiceren	10. Ik communiceer.

Bij elk van de tien thema's is een kaart gemaakt op A4-formaat, met de bijbehorende vaardigheden. Van deze kaarten zijn er twee varianten, omdat het onderwijsveld voor de jongere leerlingen een variant met illustraties wilde en voor de oudere leerlingen een variant met pictogrammen. De kaarten kun je gebruiken om met de leerling een of meerdere vaardigheden te selecteren. Als je weet hoe de leerling de vaardigheid of vaardigheden wil oefenen, kun je leerlingsspecifieke doelen formuleren. We hebben posters gemaakt met alle thema's en vaardigheden in twee varianten: een [poster met illustraties](#) en een [poster met iconen](#). De kaarten en posters kun je ophangen in de klas, om te laten zien waar je aan werkt.

Doel van deze handreiking

De handreiking biedt informatie, hulpvragen en aandachtspunten om vaardigheden te integreren in je groep of klas. Het helpt je om met je leerlingen doelen te stellen over algemene vaardigheden, een plan van aanpak te maken en te reflecteren op hun ontwikkeling. Onderdeel 1 gaat over hoe je vaardigheden kunt integreren in je groep of klas. Onderdeel 2 beschrijft het individueel doelen stellen over algemene vaardigheden in gesprek met de leerling.

Onderdeel 1 biedt suggesties bij de volgende aspecten:

- Hoe integreer je vaardigheden in je onderwijs?
- Hoe kun je vaardigheden samen verder verkennen?
- Hoe creëer je een rijke leeromgeving om de vaardigheden te oefenen?

Onderdeel 2 biedt suggesties bij de volgende aspecten:

- Hoe komt een leerling tot een concreet eigen doel?
- Hoe komt een leerling tot een plan van aanpak?
- Hoe krijgt de (zelf)reflectie vorm?
- Hoe worden doel, plan van aanpak en vorderingen vastgelegd?

Bij elk van deze aspecten geven we aan hoe je de themakaarten en overzichtsposter kunt gebruiken.

Doelgroep

De handreiking, themakaarten en posters zijn bedoeld voor leraren en begeleiders van talentvolle leerlingen, waaronder hoogbegaafde leerlingen in het po en de onderbouw van het vo. Onderdeel 2 van deze handreiking is ook heel geschikt voor coaches van begaafde leerlingen. De themakaarten en overzichtsposter kunnen ook door de leerlingen zelf gebruikt worden.

Onderdeel 1: aandacht voor vaardigheden in je groep of klas

Hoe integreer je vaardigheden in je onderwijs?

Je kunt op verschillende manieren aandacht besteden aan vaardigheden. Als je leeractiviteiten of projecten uitlegt waaraan gewerkt gaat worden, kun je de leerlingen vragen welke vaardigheden daarbij nodig zijn. Hierover kan in groepjes of individueel gebrainstormd worden. Daaruit wordt dan meteen duidelijk dat voor een project of leeractiviteit meerdere vaardigheden nodig zijn. Vervolgens kun je leerlingen laten kiezen welke vaardigheden zij het belangrijkste vinden om aandacht aan te besteden. Zo ondersteun je hun autonomie en zelfinzicht. Laat leerlingen het in een logboek of portfolio opnemen, zodat het later meegenomen kan worden bij het stellen van doelen.

Ook gedurende een project of leeractiviteit kun je aandacht besteden aan vaardigheden, als moment van tussenreflectie. Dan sta je samen even stil bij waar de leerlingen tegenaan lopen, wat ze lastig vinden, welke vaardigheden ze nodig hebben om in te zetten, welke verschillende aanpakken ze hanteren enzovoort. Door te reflecteren worden je leerlingen zich bewust van het belang en gebruik van diverse vaardigheden.

Hoe kun je vaardigheden samen verder verkennen?

Je kunt tijdens een bepaalde periode met een groepje of een hele klas gericht aandacht schenken aan vaardigheden. De reden kan zijn dat je de vaardigheid verder wilt verkennen en samen met de leerlingen wilt bedenken met welke activiteiten en in welke context je de vaardigheid kunt oefenen. Vervolgens kun je leerlingen laten kiezen aan welke vaardigheden ze aandacht willen besteden. Een mogelijke opzet daarvoor is:

- Bespreek met de hele groep een kaart met vaardigheden.
- Bedenk samen activiteiten om de vaardigheden te oefenen.
- Elke leerling kiest één of enkele vaardigheden uit om aan te werken en formuleert dit in een doel.
- Elke leerling bepaalt zelf hoe (met welke activiteiten) hij of zij aan de vaardigheid gaat werken.
- Voer individueel evaluatiegesprekken over aanpak en voortgang.

Als je in de klas of groep samen een kaart bespreekt en bedenkt hoe je aan de vaardigheden kunt werken, kunnen leerlingen door medeleerlingen op nieuwe ideeën komen.

Door bewust samen te werken aan vaardigheden, zorg je ook dat elk cluster van vaardigheden elk leerjaar meerdere keren aan bod komt binnen diverse domeinen. Hierdoor wordt dit cluster van vaardigheden jaarlijks geoefend met

steeds complexere inhoud. Je kunt een of meerdere clusters van vaardigheden tijdens een periode centraal stellen en de zeven clusters van vaardigheden ook gedurende een jaar terug laten komen. Voorbeeldindeling:

Periode 1	Periode 2	Periode 3
Zelfsturing	Analytisch denken	Zelfsturing
Praktisch handelen	Kritisch denken	Creatief denken
Communiceren	Sociaal handelen	Sociaal handelen

Bied leerlingen de ruimte om voor hun doorgaande ontwikkeling aandacht te besteden aan andere vaardigheden dan de vaardigheden die centraal staan.

Tip: maak zichtbaar aan welke vaardigheden je werkt door de illustratie met bijbehorende doelen in de klas op te hangen. Hang daarbij de namen van de leerlingen en de gekozen doelen, zodat duidelijk is waaraan jullie werken.

Hoe creëer je een rijke leeromgeving om de vaardigheden te oefenen?

Bied leerlingen een leeromgeving met rijke leeractiviteiten en passende begeleiding. Door rijke activiteiten aan te bieden, kunnen de leerlingen de verschillende vaardigheden oefenen.

Een rijke leeractiviteit...

- bevat open opdrachten, met ruimte voor eigen inbreng;
- bevat een hoge mate van complexiteit en een hoog abstractieniveau;
- bevat authentieke contexten (complexe real-life problemen);
- doet een beroep op de zelfstandigheid van leerlingen;
- doet een beroep op meerdere begaafdheidsgebieden (leervoorkeuren);
- doet een beroep op hogere orde denkvaardigheden (analytisch, creatief en kritisch);
- doet een beroep op metacognitieve vaardigheden (denken over denken);
- stimuleert de autonomie en eigen verantwoordelijkheid (zelfsturing);
- stimuleert een onderzoekende houding (nieuwsgierigheid);
- lokt een reflectieve houding uit (evaluatie, zelfreflectie);
- draagt bij aan meer zelfinzicht bij leerlingen.

Onderdeel 2: individueel doelen stellen

Hoe komt een leerling tot een concreet eigen doel?

Doelen stellen doe je in gesprek met de leerling. Dit kan in korte gesprekjes van vijf tot tien minuten. Uiteraard kan het ook in langere coachgesprekken van vijftien tot dertig minuten. Het zijn vooral ook de spontane gesprekken die mogelijkheden bieden om met de leerlingen te spreken over wat hun bezighoudt, wat ze willen bereiken en eventueel willen veranderen. Vaak is dan een vervolggesprek nodig om individuele doelen te formuleren. Belangrijk voor de motivatie van de leerling is, dat de leerling een eigen doel formuleert dat aansluit bij de ontwikkelingsbehoefte. Als je gesprekken gaat inplannen, spreek je af waarvoor het gesprek is en waar, wanneer en hoe lang het is.

Begin van een gesprek

Laat aan het begin van een gesprek merken dat je een open houding hebt, dat je er bent om echt te luisteren en wilt weten hoe het met de leerling gaat. Je kunt bijvoorbeeld aangeven dat je blij bent om de leerling te zien en vragen om iets te vertellen over de afgelopen tijd. Als je al eerder gesprekken hebt gevoerd met een leerling, kun je daarop terugkomen.

Verkennen van de vaardigheden waaraan de leerling wil werken

Als leerlingen ervaring hebben met het formuleren van doelen, dan lukt het meestal om hun ontwikkelbehoefte op vaardigheden om te zetten in een of meerdere doelen. Is dit nog nieuw voor hen, dan kan het zijn dat ze hier meer hulp bij nodig hebben. Als leerlingen moeite hebben met het onder woorden brengen van vaardigheden waaraan ze willen werken, kun je de themakaarten aanbieden. Vaak zien ze dan wel iets dat aansluit bij hun ontwikkelbehoefte. Ook kan op elke themakaart een eigen vaardigheid worden toegevoegd. Bepaal samen met de leerling of je één themakaart of meerdere themakaarten gaat bekijken. Als je denkt dat een leerling dat aankan, kun je de hele overzichtsposter met vaardigheden voorleggen om de leerling te ondersteunen bij het zelf formuleren van doelen.

Voorbeeldvragen om vaardigheden waar een ontwikkelbehoefte ligt, te verkennen:

- Hoe gaat het op school of met het schoolwerk?
- Wat wil jij leren de komende tijd?
- Waar wil jij het graag over hebben?
- Waar ben je tevreden over? En waar ben je minder tevreden over?
- Hoe zou je willen dat het gaat? En waarom gaat het nu niet zo? Kun je een voorbeeld geven van wat je nu zegt? Zo ja, welk voorbeeld?
- Wanneer zou jij hier wel tevreden mee zijn?
- Zou je iets anders willen en kunnen laten zien?
- Zou je iets willen veranderen en zo ja, wat zou dit zijn?
- Wat zou je willen kunnen?
- Welke vaardigheid wil je verder oefenen?
- Op en buiten school heb je een heleboel vaardigheden nodig. Kijk eens naar dit overzicht. Zit hier iets bij dat je zou willen leren? Waarin je zou willen groeien?

Je kunt leerlingen ook vragen om op de themakaarten met verschillende kleuren aan te geven in welke vaardigheden ze willen groeien en van welke ze vinden dat ze die al goed beheersen. Zo krijg je een beeld van groeimogelijkheden en talenten om aan te werken.

Tip: zorg tijdens een gesprek ervoor dat jij of de leerling regelmatig het gesprek samenvat, door bijvoorbeeld een vraag te stellen als: "dus als ik je goed begrijp, zit het ... in elkaar. Klopt dat?" Controleer over en weer of de samenvatting correct is. Let op lichaamstaal en stel vragen als: "ik zie aan je gezicht ..., klopt dat?"

Van vaardigheid naar concreet eigen doel

Als leerlingen een vaardigheid hebben gekozen om aan te werken, verken je samen de vaardigheid in de context van de leerling. Aan de hand van de verkenning bepalen leerlingen hoe ze de vaardigheid willen toepassen.

Voorbeeld: een leerling heeft moeite met presenteren en verschuilt zich achter een blaadje waarvan hij of zij de hele tekst voorleest. Vervolgens verken je de context en wordt het volgende doel geformuleerd: ik kijk tijdens het presenteren de groep aan, vertel mijn verhaal uit mijn hoofd en heb een blaadje met steekwoorden achter de hand.

Voorbeeldvragen om tot een concreet doel te komen:

- Wat maakt dat je juist deze vaardigheid wilt oefenen?
- In welke situaties vind je het lastig om de vaardigheid toe te passen? Kun je daarvan een voorbeeld geven?
- In welke situaties kun je de vaardigheid wel toepassen?
- Wat levert het je op als je de vaardigheid onder de knie hebt?

Hoe concreter je samen een doel formuleert, hoe makkelijker het plan van aanpak en de evaluatie in te vullen zijn. Ter inspiratie tref je hieronder een overzicht met enkele op de themakaarten vermelde vaardigheden en voorbeelden van concreet geformuleerde doelen.

Vaardigheid	Voorbeeld van concreet geformuleerd doel
Samenwerken (sociaal handelen)	
<ul style="list-style-type: none"> • Ik vraag, ontvang en geef hulp en feedback. 	Ik vraag en geef bij groepsopdrachten tips en tops en zoek samen naar oplossingen bij vragen.
<ul style="list-style-type: none"> • Ik verdeel taken samen met anderen op een manier die voor iedereen goed werkt. 	Ik ga in projectwerk erop letten dat de taken eerlijk worden verdeeld en iedereen tevreden is over de taken die hij of zij moet uitvoeren.
Analytisch denken	
<ul style="list-style-type: none"> • Ik herken wat het doel van iets is, kan dit samenvatten en uitleggen aan anderen. 	Ik kan van een stukje tekst in mijn leesboek het doel bepalen.
<ul style="list-style-type: none"> • Ik herken verschillen en overeenkomsten. 	Ik kan puzzelstukjes met en zonder rand sorteren en puzzelstukjes met dezelfde kleur bij elkaar leggen.

Uit deze voorbeelden blijkt dat leerlingen zich soms op één aspect van de gegeven vaardigheden richten en soms op alle aspecten.

Tip: laat leerlingen in groepjes doelformuleringen en hoe daaraan te werken met elkaar bespreken, zodat ze elkaar daarbij helpen.

Hoe komt een leerling tot een plan van aanpak?

Nadat er een concreet doel is geformuleerd, wordt er een plan van aanpak opgesteld. Dit kun je samen doen of de leerling doet het zelf, waarna je het samen bespreekt. In het plan van aanpak wordt duidelijk wat leerlingen zelf

gaan doen en wat eventueel door hen gevraagd anderen gaan doen om het doel te bereiken. Besef dat een plan van aanpak opstellen voor sommige leerlingen een doel op zich kan zijn. In het plan van aanpak beschrijven leerlingen wie, wat, waar, wanneer en hoe. Ze geven in zo concreet mogelijke stapjes weer hoe ze de vaardigheid willen oefenen en wanneer ze tevreden zijn. Deze stapjes kunnen worden vastgelegd in een zelfbeoordelingsschaal. Elk volgend stapje in de ontwikkeling naar het doel wordt opgenomen. Als we het voorbeeld pakken van de leerling die moeite heeft met presenteren en zich daarbij achter een blaadje verschuilt waarvan de leerling de hele tekst voorleest, dan zouden de stapjes er als volgt uit kunnen zien.

Voorbeeldschaal:

E: Ik verschuil me tijdens het presenteren achter een blaadje met de hele tekst die ik voorlees.

D: Ik kijk tijdens het presenteren afwisselend naar mijn blaadje met de hele tekst en naar de groep.

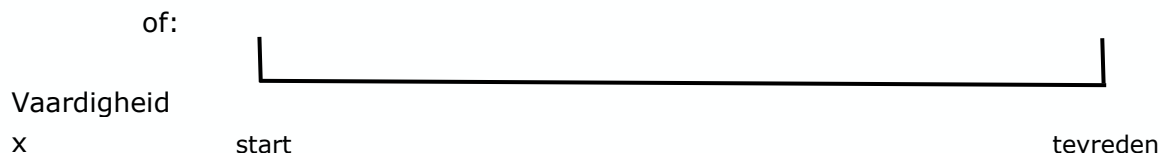
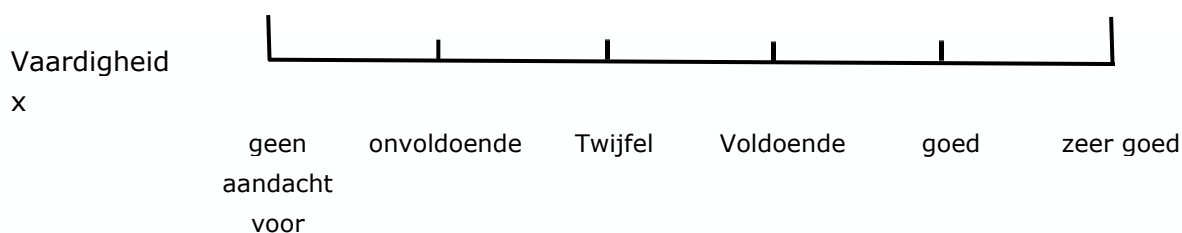
C: Ik kijk tijdens het presenteren afwisselend naar mijn blaadje met uitgebreide aantekeningen en naar de groep en vertel een deel uit mijn hoofd.

B: Ik kijk tijdens het presenteren de groep veel aan en vertel mijn verhaal bijna helemaal uit mijn hoofd, ik gebruik af en toe een blaadje met aantekeningen.

A: Ik kijk tijdens het presenteren de groep aan, vertel mijn verhaal uit mijn hoofd en heb een briefje met steekwoorden achter de hand.

Ook kun je een schaal met algemene beheersingsniveaus gebruiken.

Voorbeelden:

Je kunt er voor kiezen de niveaus niet te benoemen, maar letters van A tot en met F of cijfers van 1 tot en met 6 te gebruiken. Voor de stapjes in de ontwikkeling naar het doel kun je pictogrammen of eigen tekeningen gebruiken. Door over de vaardigheid te spreken, krijgen leerlingen meer inzicht in waar ze staan in hun ontwikkeling.

Voorbeeldvragen om te komen tot een plan van aanpak:

- Wat moet er gebeuren om je meer richting je doel te ontwikkelen? Horen daar criteria bij en zo ja, welke?
- Wanneer is voor jou het doel voldoende behaald?
- Hoe zou je het willen oefenen?
- Welke stap zou je eerst willen zetten? Wat komt daarna?
- Wat kan je zelf doen om aan het doel te werken?
- Waar ben je goed in? Maak je daar gebruik van?
- Hoe kun je het aanpakken zodat het bij je past?
- Waar kunnen anderen jou mee helpen? Wat kunnen zij doen?
- Als een leerling dit moeilijk vindt geef je opties: je zou bijvoorbeeld ... kunnen doen, of ..., of Zou een van deze drie dingen helpen om het doel te bereiken?
- Wanneer kun je extra aandacht aan je doel schenken?
- Hoelang wil je aan dit doel werken?
- Wanneer is voor jou het doel bereikt? Als we dit nu gaan doen, gaan we dan richting jouw doel? Wat mist er dan nog?
- Hoe kunnen we dit weergeven in een schaal met een begin- en eindniveau?
- Wat is handig om in de omgeving te doen of aan te passen?

Hoe krijgt de (zelf)reflectie vorm?

Meestal werkt een leerling gedurende een lange tijd aan eenzelfde doel in een of meerdere contexten. Sommige doelen kunnen behaald worden in drie tot zes weken. Het komt voor dat een leerling er na drie weken achter komt dat het belangrijker is om eerst ergens anders aan te werken dan waar hij of zij eerst de aandacht op richtte. Je ondersteunt de leerling door regelmatig te vragen hoe het gaat en door de leerling in situaties te brengen waarin hij of zij een vaardigheid kan oefenen. Van belang is dat je een gesprek over de vordering eens per twee of drie weken houdt. Tijdens deze gesprekken kijk je samen welke ontwikkeling er in de vaardigheid is. Als je een zelfbeoordelingsschaal hebt gebruikt, kun je deze erbij pakken. Om de evaluatie minder talig te maken, kun je hulpmiddelen gebruiken zoals kaartjes met picto's, moodboards, tekeningen en foto's over de voortgang.

Voorbeeldvragen om te reflecteren:

- Hoe is het werken aan het doel gegaan?
- Wat is wel gelukt en wat niet en waarom?
- Wat had je graag anders gedaan?
- Hoe heb je het proces ervaren?
- Ben je tevreden over wat je bereikt hebt en waarom?
- Wil je nu nog verder werken aan dit doel en zo ja, hoe?
- Wat heb je hier van geleerd voor een volgend doel?
- Wil je verder nog iets bespreken?
- Wat heeft meegewerkt en wat heeft tegengewerkt bij het werken aan je doel?
- Waar helpt deze vaardigheid je nog meer bij?

Tips:

- Als je de omgeving voldoende veilig vindt, creëer dan ook ruimte voor peerreview. Medeleerlingen kunnen elkaar en situaties vaak goed inschatten en het vergroot betrokkenheid.
- Betrek ook een paar keer per jaar ouders bij de evaluatie. Zij kunnen waardevolle informatie over de leerling geven of leerlingen helpen bij het bereiken van hun doel.

Hoe worden doel, plan van aanpak en vorderingen vastgelegd?

Spreek af wie de verslaglegging van de gesprekken doet en bepaal samen hoe je dit wilt doen: in steekwoorden, een samenvatting op essenties, beelden, tekeningen enzovoort. Als de leerling zelf het verslag maakt, kun je tijdens elk gesprek af en toe pauze houden, zodat de leerling de belangrijkste zaken op kan schrijven. De verslaglegging kan worden opgenomen in een portfolio of dossier. Het is handig hiervoor een formulier te gebruiken waarin het volgende staat:

- Naam leerling
- Naam begeleider
- Geformuleerde doelen
- Beginniveau
- Plan van aanpak (wie, wat, waar, wanneer en hoe)
- Evaluatiedatum
- Vordering
- Hoe verder?

Afsluiten van het gesprek

Geef de leerling aan het einde van het gesprek de ruimte om andere zaken te bespreken. Samen bespreken hoe het gesprek ging, is een mooie manier om af te sluiten. Wens leerlingen plezier of succes met het verder ontwikkelen richting hun doel.

Tip: als een leerling een doel of een belangrijke tussenstap heeft behaald, bedenk dan een manier om dit met de leerling te vieren op een passende wijze. Je kunt bijvoorbeeld persoonlijke complimenten geven, de mijlpaal in de groep verwoorden, een mijlpalenslinger ophangen in de groep of een presentatie maken van het behaalde doel.

Literatuur

Kirschner, P.A. (2017). *Het voorbereiden van leerlingen op (nog) niet bestaande banen*. Heerlen: Open Universiteit.

Marzano, R.J., & Heflebower, T. (2013). *Klaar voor de 21e eeuw: Vaardigheden voor een veranderende wereld*. Rotterdam: Bazalt.

OECD. (2017). *OECD Skills Strategy. Diagnoserapport samenvatting Nederland 2017*. Parijs: OECD Publishing.

OECD (2019). *Future of Education and Skills 2030 concept note*. Paris: OECD
[https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/skills/Skills for 2030 concept note.pdf](https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/skills/Skills_for_2030_concept_note.pdf)